

ΤΑ ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΑ

ΕN πρώτοις δηλώ ὅτι ἀναλαμβάνων τὴν ὑπεράσπισιν τῶν λογοπαιγνίων δὲν ἀνακινῶ ζήτημα προσωπικόν. Ἐὰν εἶνε ἀληθές, ὡς διατείνονται μερικοὶ φίλοι μου, ὅτι ἐγὼ ὑπῆρξα ἂν οὐχὶ ὁ εἰσηγητής, τοῦλάχιστον ὁ κυριώτερον συντελέσας εἰς τὴν ἐξίν τοῦ λογοπαικτεῖν κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον τῆς παρ' ἡμῖν δημοσιογραφίας καὶ τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας, ἔτι ἀληθέστερον εἶνε ὅτι ὄσω προβαίνουσι τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας μου τόσω περισσότερον ἀναλογίζομαι μετὰ θεούς τὴν ἀπολογίαν, ἣν ὀφείλω νὰ δώσω πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Ὑψίστου διὰ τὸ ἀμάρτημά μου αὐτό. Πλὴν ὅσον βαρυθυμῶ ἐπὶ τῇ εὐθύνη ἣν φέρω διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ζωηρῶν τούτων καὶ ἀνυποτάκτων χαμινίων τῆς λογογραφίας, τὰ ὅποια ἐπικαίρως κάποτε, ἀναρμόστως ἄλλοτε, προβάλλουσι μυκτηριστικῶς τὴν κεφαλὴν ἀναμέσον τῶν γραμμῶν τῆς καθημερινῆς χρονογραφίας, ἀναπηδῶσιν ὡς μικρὰ δαιμόνια ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἰσχωροῦσιν ἐνίοτε ἀσεβῶς εἰς τὰς δικανικὰς ἢ κοινοβουλευτικὰς συζητήσεις, παρεμβαίνουσι φορτικῶς εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συνομιλίαις καὶ προκαλοῦσι πολλάκις τὸ μειδιάμα καὶ συνηθέστερον τὴν ἀγανάκτησιν, τόσον ἀποστρέφομαι τὴν ἐπιτετηθευμένην περιφρόνησιν τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουσι πρὸς αὐτὰ μερικοὶ σοβαροὶ ἄνθρωποι, οἵτινες ἐν ὀνόματι τῆς σεμνότητος προθύμως θὰ μετεβάλλοντο εἰς ἀνηλεεῖς Ἑρώδας, ἐτόιμους νὰ ἐξοντώσωσι τὴν γενεάν τῶν φιλοπαιγμόνων αὐτῶν ζιζανίων, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι δὲν αἰσθάνονται εἰς τὸ πνεῦμά των ἀρκετὴν παραγωγικὴν δύναμιν πρὸς γένεσιν καὶ πολλαπλασιασμόν αὐτῶν. Τί τὰ θέλετε! αἱ ὄμφακες τῆς ἀλώπεκος τοῦ Αἰσώπου κρέμανται ἀπ' αἰῶνων τώρα εἰς τὴν ἀναδενδράδα τῶν ποικίλων ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων καὶ δὲν θὰ ὠοιμάσωσιν ἕως οὗ ὑπάρχει εἰς καὶ μόνος ἀντιπρόσωπος τοῦ γένους ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι καὶ σοβαροὶ ἄνθρωποι εἰς αὐτὸν τὸν

κόσμον, εἶνε ἀναμφισβήτητον, διὰ τὴν χρησιμεύη καὶ ἡ βαρύτης αὐτῶν ὡς ἔρμα εἰς τὸ σκάφος τοῦ πλανήτου μας κατὰ τὸ ἀτελεύτητον αὐτοῦ ταξίδιον ἀναμέσον τοῦ ἀτέρμονος πελάγους τοῦ ἀχανοῦς. Ἄλλὰ ποῖος νόμος ἀπαγορεύει τὴν ὑπαρξίν τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀστείων; Ποία διάταξις τῆς Προνοίας, ἣτις ἐπιτρέπει τὴν διαίωσιν τῆς ἀκαλήφης, τῶν ἐπικηδείων λόγων καὶ τῆς προσωπικῆς κρατήσεως, ἀποκλείει ἐκ τῆς ὑπάρξεως τὰ λογοπαίγνια; Ἄλλ' ἔχουσι ταῦτα τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς διώκτας των, ἐξ ὧν τινες μάλιστα ἄγαν ἐπιφανεῖς, οἵτινες τὰ κατεδίκασαν καὶ τὰ ἀπεκήρυξαν ἐπισήμως ὡς ἀσβολίαν ἀναξίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· πολὺ καλὰ, ἰδοὺ ἀναλαμβάνω δι' ὀλίγων ν' ἀποδείξω ὅτι ἔχουσιν ἐπίσης καὶ τοὺς ἐνθέρμους ὀπαδοὺς καὶ φίλους των, ἐξ ὧν μερικοὶ ὑπῆρξαν ἐπιφανέστεροι τῶν ἀντιφρονούντων.

Ἄς καθαρθῶμεν πρῶτον τοὺς πολεμίους. Ὁ ποιητὴς Delille, ἀββᾶς καὶ ἐπομένως ἐκ συστήματος μισαλλόδοξος, διετύπωσε σαφῶς τὸ κατηγορητήριον εἰς τοὺς ἐπομένους στίχους του :

Le calembour, enfant gâté
Du mauvais gocêt et de, l'oisiveté,
Lui va guettant dans ses discours baroques
De nos jargons nouveaux les termes équivoques
Et se jouant des phrases et des mots,
D'un terme obscur fait tout l'esprit des sots.

Ἐπειτα ὁ τρυφερώτατος ποιητὴς Ἄνδρέας Chénier εἰπὼν :

Le Janus à deux fronts, l'hébéte calembour.

Ἀκολούθως ὁ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς Boissonade ἐκφρασθεὶς περὶ αὐτῶν δυσμενέστατα. Ἐπειτα ὁ μέγας συγγραφεὺς τοῦ αἰῶνός μας, ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, ὅστις ἀπεκάλεσέ ποτε αὐτὰ la fiente de l'esprit, καὶ τὸν δύσφημον τοῦτον χαρακτηρισμὸν προβάλλουσι συνηθέστερον οἱ ἐναντίοι ὡς ἀκαταμάχητον ἐπιχείρημα. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον μάρτυρα τῆς κατηγορίας ἔχω πρόχειρον μίαν ἀντίρρησην. Ὁ ἔνδοξος συγγραφεὺς δὲν ὑπῆρξε πάντοτε τόσο ἀδυσώπητος πρὸς τὰ ταλαίπωρα αὐτὰ πλάσματα τῆς ἐλαφρότητας καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰς πολλὰς του δάφνας μὲ αὐτὸ τὸ λίπασμα ἐκαλλιεργήθησαν. Δὲν ἔχω τὸ θάρρος νὰ διεξέλθω πάλιν μετὰ εἰκοσιπενταετίαν τοὺς Ἄθλιους του διὰ τὴν ὑγράνω τοὺς στείρευσαντας φεῦ! ἔκτοτε δακρυχόους ἀδένας μου μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν περιπετειῶν τοῦ αἰθερίου τοῦ Μαρίου καὶ τῆς Τιτίκας ἔρωτος, ὅστις εἶνε ἡ διαστολὴ τοῦ παντός κτλ., ὅπως ἀνεύρω καὶ σημειώσω τὰ ὀλισθήματα τοῦ ἐπιφανοῦς μυθιστοριογράφου εἰς τὸ

χθαμαλὸν στάδιον τῆς φιλοπαιγμοσύνης. Δύναμαι ὁμως νὰ βεβαιώσω μεθ' ὄρκου ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε ὀλίγα εἰς πολλὰ ἐκ τῶν πεζῶν του ἔργων καὶ εἰς τινα ἐκ τῶν ἐμμέτρων. Καὶ ὠρισμένως εἰς τὸ πνεῦμα μου ἀπομένει ἡ ἀνάμνησις δύο γρόνθων (ἦτοι δύο πιστολίων καλουμένων τότε γαλλιστὶ γρόνθων) τοὺς ὁποίους δίδει ἢ λαμβάνει, δὲν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, ὁ Μάριος ἀπὸ ἑνα ἀστυνόμου, ἀλλὰ μᾶλλον λαμβάνει βεβαίως, διότι οἱ ἀστυνόμοι πάσης χώρας καὶ πάσης ἐποχῆς δὲν δέχονται συνήθως γρόνθους, ἔστω καὶ κατὰ λογοπαικτικὴν ἔννοιαν, ἐνῶ ἔχομεν πλείστα παραδείγματα παλαιὰ καὶ πρόσφατα ὅτι δίδουσι τοιούτους μὲ ὄλην τὴν κυριολεξίαν καὶ ἄνευ σπουδαίας ἀφορμῆς πρὸς τοὺς συνταγματικούς πολίτας.

Ἄλλ' ἔστω, καὶ ὡς μὴ ἀνακόλουθον ἂν παραδεχθῶμεν τὸν Οὐγκώ, τί σημαίνει ἡ καταφορὰ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων προμημονευθέντων ἀπέναντι τῆς κλίσεως καὶ τῆς συμπαθείας, ἣν ἔτρεπον πρὸς τὰ λογοπαίγνια ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς. Καὶ πρῶτον οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος δὲν ἀπέστεργον νὰ τὰ μεταχειρίζωνται εἰς τὰς συνδιαλέξεις καὶ τ' ἀποφθέγματά των. Ὁ Ἀντισθένης πρὸς τὸ μειράκιον, τὸ ὁποῖον μέλλον νὰ φοιτᾷ παρ' αὐτῷ τὸν ἠρώτησε τίνων ἀντικειμένων εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὰ μαθήματα, ἀπήντησε: βιβλιαρίου καὶ νοῦ (καὶ νοῦ) καὶ γραφείου καινοῦ καὶ πινακιδίου καινοῦ. Τοῦ δὲ Διογένους τοῦ Κυνικοῦ, ὅστις μεθ' ὄλην τὴν χυδαιότητα τῆς διαίτης του ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν *bel esprit* τῆς ἀρχαιότητος, ἀπειράριθμα καὶ χαριέστατα λογοπαίγνια ἀναφέρει Διογένης ὁ Λαέρτιος, ἐξ ὧν παραθέτομεν μερικά. Ἴδὼν δύο Κενταύρους κάκιστα ἐζωγραφημένους, εἶπε· Πότερος τούτων Χείρων ἐστὶ; Ἴδὼν μεираκύλλιον ἱματιοκλέπτην ἐν τῷ βαλανείῳ, εἶπεν αὐτῷ· ἐπ' ἀλειμμάτιον ἢ ἐπ' ἄλλ' ἱμάτιον; Δείξαντος αὐτῷ παιδαρίου μάχαιραν, ἣν εἶχε λάβει διὰ κακὴν πράξιν, εἶπεν· ἢ μὲν μάχαιρα καλὴ, ἢ δὲ λαβὴ αἰσχρά. Ἐν Μεγάροις ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα ἐσκεπασμένα τοῖς δέρμασι, τοὺς δὲ παῖδας γυμνούς· Λυσιτέλεστερόν ἐστιν, ἀνέκραξε, Μεγαρέως κριὸν εἶνε ἢ υἱόν. Κιθαρῳδόν τινα, ὃν τὸ ἀκροατήριόν του κατελίμπανε πάντοτε μόνον, προσεφώνησε λέγων· Χαῖρε, ἀλέκτορ, τοῦ δὲ εἰπόντος: διατί; ὅτι, ἀπήντησεν, ἄδων τοὺς πάντας ἐγείρεις. Ἴδὼν ποτε Ὀλυμπιονικὴν πρόβατα νέμοντα: ταχέως, εἶπεν, ὦ βέλτιστε, μέτεθης ἀπὸ τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τὰ Νέμεα. Φαίνεται δὲ ὅτι τὰ πνευματώδη ταῦτα λόγια ἔτερπον τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπανελαμβάνοντο συνεχῶς καὶ μετεδίδοντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, διὰ νὰ διασωθῶσι καὶ ἀποταμειθῶσιν ὑπὸ τῶν συγγραφέων πολὺ μεταγενεστέρων χρόνων. Οὐδ' ἄπορον

εἶνε ἄλλως τε ἂν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῆς κομφότητος καὶ τῆς χάριτος, ἡσκεῖτο καὶ ἐκαλλιεργεῖτο σὺν τοῖς καὶ ἡ ἐλαφρὰ αὐτῆ καὶ ἐπίχαρις τοῦ πνεύματος παιδιὰ, αἱ δὲ περιώνυμοι τοῦ Κεραμεικοῦ ἑταῖραι, αἱ διαπρέπουσαι οὐ μόνον ἐπὶ κάλλει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ εὐφυΐᾳ, ἡ Γνάθαινα καὶ ἡ Γλαύκη καὶ ἡ Λαῖς καὶ ἡ Γλυκέρα, ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἔσμος τοῦ ἀρχαίου demi-monde, ὁ φαιδρὸς καὶ ζωηρὸς καὶ ἀμέριμνος καὶ στωμύλος, ὁ ἐκ-προσωπῶν τὴν εὐτράπελον καὶ φιλοσκώμμονα τάσιν τῶν μαλλον μεμορφωμένων, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐκδεδιγητῆμένων κοινωνικῶν τάξεων, ὅπως συνήθως συμβαίνει, ἦσαν λίαν ἡσκημένοι περὶ τὸ λογοπαικτεῖν καὶ πολλὰς ἐκ τῶν εὐφυολογιῶν τῶν διεφύλαξεν ὁ Ἀθηναῖος, παρ' οὗ παραλαμβάνω ὧδέ τινας.

Ἡ Γνάθαινα πρὸς ἀδόλεσχον καὶ φλύαρον διηγούμενον ὅτι ἦλθεν ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον : καὶ πῶς, εἶπεν αὐτῷ, δὲν ἑσταμάτησες εἰς τὴν πρώτην πρὸς τὰ ἐκεῖ πόλιν ; — Εἰς τίνα ; ἠρώτησεν ἐκεῖνος ἀπορῶν. — Εἰς τὸ Σίγειον, ἀπήντησεν ἡ ἑταῖρα. Ἄλλοτε πάλιν ἐστιῶσα φίλους τῆς, οἵτινες ὠρέχθησαν βολθοφακῆς, εἶδους φαγητοῦ συνισταμένου ἐκ φακῆς καὶ βολθῶν, διέταξε τὴν παιδίσκην νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἕδσμα τοῦτο. Καὶ ἐπειδὴ ἡ λαίμαργος θεραπαινὶς κατὰ τὴν παρασκευὴν ἔκρυπτε μέρος τοῦ φαγητοῦ εἰς τὸν κόλπον τῆς, ἡ Γνάθαινα ἀντιληφθεῖσα τοῦ πράγματος, εἶπε : φαίνεται ὅτι ἔχει σκοπὸν νὰ τὴν κάμη κολποφακῆν. Ἄλλοτε ἑταῖρα εὐφυολόγος, ἡ Λεόντιον ἐνῶ ἠῶγετο μετὰ τοῦ ἑραστοῦ τῆς, εἶδε προσελθοῦσαν εἰς τὸ συμπόσιον τελευταίαν τὴν Γλυκέραν, ἑταῖραν καλλίμορφον, ἣν ὡς εὐειδεστέραν αὐτῆς ἤρχισε νὰ περιποιῆται ὁ ἑραστὴς τῆς. Ἡ Λεόντιον τοῦτο ἰδοῦσα ἐγένετο κατάστυγνος, πρὸς τὸν ἑραστὴν τῆς δὲ ἐρωτήσαντα αὐτὴν τί ἔχει ἀπήντησε : μ' ἐνοχλεῖ ἡ ὑστέρρα, ὑπονοοῦσα τὴν ὕστερον εἰσελθοῦσαν Γλυκέραν. Καὶ Πτολεμαῖος δὲ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς ἠρέσκετο εἰς τὰ λογοπαίγνια, ἴσως ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὰς τοιαύτας ἐλαφρῶν ἡθῶν γυναῖκας. Εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῦ διητᾶτο καὶ ἡ ἑταῖρα Ἴππη, ἑραστὴν ἔχουσα Θεόδοτον τινα, ἐπιστάτην τοῦ χόρτου παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, διατελοῦσα ὁμως εἰς σχέσεις καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως, μεθ' οὗ ἐνίστε συνέπιπε. Πρωίαν τινὰ μετέβη παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ μετὰ τὸν κῶθωνα ἀνὰ χεῖρας ζητοῦσα οἶνον : διψῶ πολὺ, εἶπεν αὐτῷ ἀκχιζομένη. — Ἴππη, Ἴππη, ἀπήντησε μειδιῶν ὁ Πτολεμαῖος, ἀπόψε φαίνεται θὰ ἔφαγες πολὺν χόρτον.

Ὁ γνήσιος ὁμως ἀντιπρόσωπος τοῦ δηκτικοῦ καὶ φιλοψόγου πνεύματος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ φορτικὴν κατάχρησιν ποιούμενος καὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς σατύρας

κατὰ τὰς ἐμπαθεστάτας ἐπιθέσεις του ἐναντίον τοῦ Κλέωνος, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Εὐριπίδου καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ πολιτικῇ ἀντιπάλων του. Ἡ ἀθυροστομία καὶ ἡ βωμολοχία ἐπικρατοῦσιν εἰς τὰ ἀριστοφάνεια λογοπαίγνια· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ τὰ σχετικῶς σεμνότερα, ἐξ ὧν σημειῶ ἐν παραδείγματι τὰ ἐν τοῖς Ἀχαρνεῦσι πρίω καὶ πρίων (στίχ. 35—36), Γέλα (πόλις τῆς Σικελίας) καὶ Καταγέλα (στίχ. 606)· τὸ ἐν τοῖς Ἰππεῦσι περὶ τοῦ Κλέωνος «τῷ χεῖρ' ἐν Αἰτωλοῖς, ὁ νοῦς δ' ἐν Κλωπιδῶν» (στίχ. 79), τοὺς Κορινθίους, ἀντὶ τῶν κόρεων, ἐν Νεφέλαις (στίχ. 710) καὶ ἀφίνων· ἀνεύρη τὰ ἄλλα ὁ βουλόμενος ἀνατρέχων εἰς τὰς λοιπὰς τοῦ ποιητοῦ κωμωδίας.

Τὸ λογοπαίγνιον ἤχησε καὶ ἐν Ρώμῃ ὅτε τὰ τραχέα ἤθη ἐγένοντο ἀστικώτερα μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιμιξίαν καὶ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις λεπτοτέρα. Αἱ κωμωδίαὶ τοῦ Πλάτου βρῆθουσι λογοπαίγνια. Ὁ Κικέρων δὲ ἤτο ἐμμανὴς λογοπαίκτης, περιφημον δὲ εἶνε τὸ ρηθὲν παρ' αὐτοῦ περὶ τοῦ Κανινίου Ριβιλίου, ὅστις διετέλεσεν ὑπατος ἐπὶ μίαν μόνην ἡμέραν, τὴν τελευταίαν τοῦ ὑπατικοῦ ἔτους, ὅτι ὑπῆρξεν ὑπατος τόσον ἄγρυπνος, ὥστε οὐδὲ μίαν νύκτα ἐκοιμήθη κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπατείας του. Ἄλλοτε δὲ ἀγορεύων κατὰ τινος προαίτιρος καταχραστοῦ, εἶπε πρὸς τὸν συνήγορον τούτου ρήτορα Ὀρτήσιον, ὅστις ὡς ἀμοιβὴν τῆς συνηγορίας του εἶχε λάβει Σφίγγα ἐλεφαντίνην καὶ ὅστις προσεποιεῖτο ὅτι εὗρισκε τὰς κατηγορίας τοῦ Κικέρωνος αἰνιγματώδεις καὶ ἀκαταλήπτους· καὶ ὅμως ἔχεις τὴν Σφίγγα εἰς τὸν οἶκόν σου. Εἰς τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης, ὅτε ἡ ἐξηχρειωμένη Σύγκλητος ἀπένειμε δουλικῶς εἰς αὐτὸν τοὺς τίτλους τοῦ Δακικοῦ καὶ Σαρματικοῦ καὶ Πανονικοῦ ἐπὶ ἀνυπάρκτοις θριάμβοις, ἀνέκραξε μυκτηριστικῶς: Ὡστε ἂν ἤθελον ἐπιχειρήσει ἐκστρατείαν εἰς τὴν Λευκανίαν (Lucania), θὰ μὲ ἐπωνόμαζεν ἡ Σύγκλητος καὶ Lucanicum! (ἤτοι λουκάνικον). Ρωμαϊκὸν λογοπαίγνιον εἶνε καὶ ὁ πρὸς χαιρετισμὸν ἀποστελλόμενος περιφημος στίχος: Mitto tibi naven prora rappique carentem, τούτέστι «πέμπω σοι ναῦν ἄνευ πῶρας καὶ πύμνης»· διότι ἀφαιρουμένου ἐκ τῆς λέξεως navem τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου γράμματος, τῶν συμβολιζόντων τὴν πῶραν καὶ τὴν πύμνην, ἀπομένει ἡ λέξις ave, σημαίνουσα χαῖρε.

Κυρίως ὅμως τὸ λογοπαίγνιον ἤρθη εἰς περιωπὴν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἀπόπειραι λογοπαίγνιων, ἂν μὴ λογοπαίγνια πλήρη, ἀπαντῶσιν εἰς τὴν Θείαν Κωμωδίαν τοῦ Δάντου. Ὁ δὲ Σαίξπηρ εἶνε ἀκράτητος εἰς τὰ λογοπαίγνια· καὶ ἀναφέρω δύο ἐκ τῶν μεγίστων ποιητῶν τοῦ κόσμου, πρὸ τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ὁποίων διαρκῶς ἀποκαλύπτεται μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Οὐγκῶ, ὁ

ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν λογοπαιγνίων. Ὁ Βύρων δὲν τὸ παρέβλεψε καὶ ὁ Χάινε τὸ ἐκαλλιέργησεν. Ἄλλὰ παρὰ τοῖς Γάλλοις ἰδίως ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἢ ἕξις τοῦ παίζειν διὰ τῶν λέξεων ἔν τε τῷ ὁμιλεῖν καὶ τῷ γράφειν κατήντησεν ἀληθῆς μανία. Ἦδη ὁ Ραβελαι εἶχε κάμει θραῦσιν. Κατόπιν ὁ Βολταῖρος— ἀσυνεπῆς καὶ οὗτος, διότι αὐστηρῶς ἐξεφράσθη περὶ τοῦ λογοπαιγνίου— ὁ Περὼν, ὁ Βωμαρσαί καὶ πλείστοι ἄλλοι σύγχρονοι αὐτῶν συγγραφεῖς μετεχειρίζοντο συνεχῶς τὰ λογοπαιγνία ἰδίως εἰς τὰ πνευματώδη ἐπιγράμματα των. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ' τὸ λογοπαιγνιον ἐσπινθήριζεν εἰς τὸ στόμα τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀνεπτυγμένων. Διασημότετος ἐγένετο κυρίως διὰ τὰ λογοπαιγνία του ὁ τότε ἀκμάσας μαρκήσιος de Bièvre, οὗτος κατὰ ἑκατοντάδας ἀναφέρονται τὰ ἀφόρητα ἀληθῶς γλωσσικὰ πραξικοπήματα. Τὸ τελευταῖον του διέπραξε κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ θανάτου του ἐν τῇ πόλει Σπᾶ, ἔνθα ἐτελεύτησε. Κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην στιγμήν, ἐνῶ ἐψυχορράγει, οἱ φίλοι του τὸν κούσαν ψιθυρίζοντα: *Mes amis, je m'en vais de ce pas* (ἀλλὰ καὶ *de Spa*). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπέκτησεν ἴσως τὴν πρὸς τὰ λογοπαιγνία ἀκατάσχετον κλίσιν καὶ ὁ τότε μὲν φαιδρὸς ἐταῖρος τῶν ἐν Τριανῶν ἑορτῶν, ὕστερον δε βασιλεύσας Λουδοβίκος ὁ ΙΗ'. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αἰματηρᾶς θυέλλης τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἤκούετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γόου τῶν θυμάτων καὶ τῆς κλαγγῆς τῶν δοράτων ὁ φαιδρὸς τοῦ λογοπαιγνίου κρότος. Ὁ Ναπολέων δὲν τὰ ἠγάπα, ὡς λέγουν· τὰ ἐθεώρει ἴσως πολὺ ἀριστοκρατικὰ καὶ ἐπομένως ἀπάδοντα πρὸς τὴν δημοκρατικὴν του δυναστείαν. Ἄλλ' ὁ μέγας στρατηλάτης πολεμῶν καθ' ἀπάσης τῆς Εὐρώπης δὲν εἶχε βέβαια καιρὸν νὰ ἐπιχειρῇ πόλεμον καὶ κατὰ τοῦ λογοπαιγνίου, τὸ ὁποῖον ἠῤῥεανε καὶ ἐκραταιοῦτο ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ θρόνου του. Τότε συνιστᾶτο τὸ *Club des Anes* (ἐν εἶδος τοῦ πρὸ δωδεκαετίας συστηθέντος ἐν ταῦθα ἰδικοῦ μας φαιδροῦ Συλλόγου τῶν Εἰσαγγελέων), οὗ ἑκατοντὸν μέλος ἐκαλεῖτο *membrane* = *membre âne*, μετεῖχον δὲ αὐτοῦ ἄνδρες σοβαρώτατοι, μεγάλα κατέχοντες ἀξιώματα εἰς τὸ Κράτος, ἐκ τῶν τὰ μάλιστα ἀφωσιωμένων εἰς τὸν μέγαν δυνάστην. Ἀναφέρω ἐξ αὐτῶν τὸν δαφνησεφῆ στρατάρχη *Lannes*, πρόεδρον τοῦ Συλλόγου, τὸν ἐπιφανῆ σοφὸν *Monge*, καλούμενον κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῷ περιέρῳ ἐκείνῳ σωματεῖῳ σύστημα *Analise*, ἐπειδὴ ἢ σύζυγός του ὠνομάζετο *Λίτζα*, τὸν περίφημον ἀββᾶν *Grégoire*, τὸν διαπρέψαντα κατὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, ὅστις ἐκαλεῖτο ἐν τῷ συλλόγῳ *Anabaptiste*, διότι ὁ πατήρ του ἐλέγετο *Jean Baptiste*! Ἐκτοτε ὁ ροῦς τοῦ λογοπαιγνίου δὲν ἀνεκόπη μέχρι τῶν ἡμερῶν

μας, ἕως οὗτου εἰσήλασε θριαμβευτικῶς καὶ ἐνεθρονίσθη εἰς τὴν καθημερινὴν χρονογραφίαν· τὸ ἐτίμησεν ὁ μέγας Βαλζάκ, τὸ μετεχειρίσθη εὐφυῶς ὁ ἐνδοξος ζωγράφος Κάρολος Βερνέ. Μέγας αὐτοῦ ἀπόστολος ὑπῆρξεν ὁ ἔξοχος νομομαθὴς Δυπὲν ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ τὸ εἰσήγαγεν ἐπισήμως εἰς τὴν Βουλὴν, ἧς διετέλεσε Πρόεδρος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου. Τὰ λογοπαίγνια τοῦ χαριτολόγου προέδρου ἔμειναν περιώνυμα. Αὐτὸς ἦτο ὁ εἰπὼν περὶ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς ὅτι ὁμοιάζει μὲ φρέαρ, διότι quand un se au descend un autre remonte. (Ἡ ἀστείότης ἐνταῦθα ἔγκειται ἐν τῇ λέξει *Seau*, ἧτις σημαίνει κάδδον, προφέρεται δὲ ὅπως καὶ ἡ λέξις *Sot*, ἡ σημαίνουσα τὸν μωρὸν). Καὶ ἄλλοτε πάλιν πείσας βουλευτὴν τινα ὀνόματι Ἀβραὰμ μακρηγοροῦντα νὰ συντομεύσῃ τὴν ἀγόρευσίν του καὶ ἰδὼν ἔπειτα διαδεχόμενον αὐτὸν εἰς τὸ βῆμα ἕτερον ρήτορα ἀπεραντολόγον ὀνομαζόμενον *Lacroix*, ἀνέκραξε περιλύτως: Προὔκალεσα λοιπὸν τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραὰμ, διὰ νὰ ὑποστῶ τὸ μαρτύριον τοῦ Λακροά! (*de la croix* = τοῦ σταυροῦ). Ἐπιτυχέστατον ἐπίσης εἶνε, εἰ καὶ ἀρκετὰ παρακεκινδυνευμένον τὸ ρηθὲν παρ' αὐτοῦ ἐν πλήρει συνεδριάσει περὶ τινος βουλευτοῦ καλουμένου *Pétou*, ὅστις ἐζήτηε ἀκαταπαύστως τὸν λόγον: *Il faut, ἀνέκραξε στενοχωρηθεῖς, que toujours Monsieur Pétou parle!* Καὶ ἡ Βουλὴ σύσσωμος μετὰ ἡχηρῶν γελώτων ἀπήντησε: *Qu'il parle! qu'il parle!* (1)

Τὸ λογοπαίγιον τοσοῦτον ἐξετιμᾶτο καὶ ἠὺδοκίμησεν ἐν Γαλλίᾳ, ὥστε τινὲς τῶν συγχρόνων πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν δι' αὐτοῦ ἤρχισαν τὸ στάδιον τῆς ἑαυτῶν ἐπισημότητος. Ὁ πολλακίς πρωθυπουργεύσας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη *Freycinet* ἐγένετο γνωστὸς τὸ πρῶτον διὰ μιᾶς εὐφυολογίας, ἀποκαλέσας τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ βαρῶνου Ὡσμάν, τοῦ περιβοήτου νομάρχου ἐπὶ τῆς δευτέρας Αὐτοκρατορίας, τοῦ ἐξωραΐσαντος μὲν τοὺς Παρισίου:, ἀλλὰ τῇ ἀφειδῆι δαπάνῃ πολλῶν ἑκατομμυρίων, *Comptes fantastiques d'Haussmann*, παρωδῶν τὸν τίτλον τοῦ γνωστοῦ γερμανικοῦ βιβλίου: *Contes fantastiques d'Offman*. Πόσον δὲ τὸ λογοπαίγιον εἰσεχώρησε βαθέως εἰς τὰς ἔξεις τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ μαρτυρεῖ χαρακτηριστικώτατα τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ *Halévy* ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ βιβλίῳ *L'Invasion*. Ὅτε τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν ἑναρξίν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὸ 1870 μέρος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διαβὰν τὰ μεθόρια εἰσήλθεν εἰς τὸ γερμανικὸν ἔδαφος, συνήντησε γερμανικὴν πολίχνην καλουμένην *Perl* καὶ αἰ

(1) ΣΗΜ.—Οἱ γινώσκται τῆς Γαλλικῆς θ' ἀνεύρωσι τὸ λογοπαίγιον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ βουλευτοῦ.

στρατιῶται τότε ἀμνήμονες τοῦ κινδύνου, λησμονοῦντες τὴν ἀδειαιότητα τοῦ πολέμου εἰς ὃν ἀπεξεδύοντο καὶ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας ὑφ' ἧς τὸν ἐπεχείρουν, ἐφαιδρύνθησαν μὲ ἐν λογοπαίγνιον, καὶ μία φωνὴ ἠκούσθη εἰς τὰς τάξεις των : *C'est a qui qu'aura Perl!*. Ἦτο δὲ ἡ Κόρα Πέρλ, ἧς τὸ ὄνομα ὑπονοεῖται ἐν τῷ λογοπαίγνιῳ (*qu'aura Perl*) ἑταῖρα ὑψηλῆς περιωπῆς γνωστὴ ὡς ἐκ τῶν σχέσεών της μετὰ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος.

Εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ὅτι ὀρέγονται τῶν λογοπαίγνιων· ἀλλ' ὀφείλω νὰ σημειώσω ὅτι ἰδιαίτερος λαίμαργοι περὶ τὴν παιδιὰν ταύτην φαίνονται οἱ διπλωμάται, ἴσως διότι ἡ ἐπαμφοτερίζουσα ἔννοια ἀρμύζει περισσότερον εἰς τὸ ἀγγίστροφον πνεῦμα, ὅπερ ἀπαιτεῖ τὸ ἐπάγγελμά των. Διπλωμάται λογοπαῖχται ἦσαν ὁ Ταλλεϋράνδος, ὁ Μεττερνίχος, ὁ Γορτσακῶφ, καὶ ἄλλοι· ἐφημιζετο ἰδίως ὁ ὀθωμανὸς περινούστατος πολιτικὸς Φουὰδ πασᾶς, οὗτινος πολλὰ διασώζονται εὐφυᾶ λογοπαίγνια εἰς γαλλικὴν καὶ τουρκικὴν γλῶσσαν. Ἄς προσθέσω δὲ τελευταῖον ὅτι πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων ὑποκειμένων καὶ αὐτοὶ οἱ Πάπαι δὲν ἀπηξίουσαν κάποτε νὰ εὐφρολογῶσι διὰ λογοπαίγνιων. Ἐχομεν ἤδη ἐν ἀρχαῖον ὀπωσοῦν ῥητὸν ἐνὸς Πάπα περὶ τῶν Ἀγγλῶν ἱπποτῶν, οἵτινες προσελθόντες ἔθεσαν τὸ ξίφος των εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἁγίου Πατρός· *mon Angli sed Angeli*· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀνελθόντων εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Πέτρου οἱ πλείστοι, οἷον ὁ Ποῖος Ζ', Γρηγόριος ΙΣΤ' καὶ ὁ Πῖος Θ' ἦσαν λογοπαῖχται.

Καὶ οἱ Πάπαι μοῦ ὑπενθυμίζουν ἐτέραν καὶ πασῶν σπουδαιότατην περιγραφὴν τῶν λογοπαίγνιων. Ἡ θρησκεία τὰ ἐνεκολπώθη ἐνωρὶς καὶ τὰ καθηγίασεν οὕτως εἰπεῖν διὰ τοῦ κύρους της. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τὸ λογοπαίγνιον ἀναμιγνύεται εἰς τὰ θρησκευτικὰ· διότι τί ἄλλο ἦσαν οἱ χρησμοὶ τῶν Δελφῶν εἰμὴ καλαμπούρια, λέξεις καὶ φράσεις μὲ διπλῆν ἔννοιαν καὶ τὸ «ὦ παιδῖος» = παῖ Διός, δι' οὗ προσηγόρευσε βαρβαρίζων τὸν Ἀλέξανδρον ὁ τοῦ Ἄμμωνος ἱερεὺς καὶ τὸ ἄλλο ἐκεῖνο τοῦ ὀράματος αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου (Σάτυρος = σά Τύρος); Ἄλλ' ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐποίησατο χρῆσιν πολὺ ἀφειδεστέραν τῶν λογοπαίγνιων, ἄπειρα δὲ τροπάρια, κοντάκια, ὕμνοι, κανόνες, περιέχουσιν, ἐν ἧς πολλαπλᾶ λογοπαίγνια ἢ συνετέθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων. Μήπως καὶ αὐτοὶ οἱ περίφημοι οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου δὲν εἶνε ἐξ ὀλοκλήρον σχεδὸν συντεταγμένοι ὑπὸ πνεῦμα λογοπαίγνιόν, οἷον τὰ «Χαῖρε δι' ἧς ἡ γὰρ ἔκ λ α μ ψ εἰ, χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκ λ εἰ ψ εἰ», καὶ τ' ἄλλα παμπληθῆ ἀνάλογα. Φορτικωτάτη ὅμως ἰδίως κατάχρησις παρατηρεῖται εἰς

τὸν Συναξαριστὴν ἐν τοῖς ἱαμβικοῖς ἐπιγράμμασι τοῖς ἀναγραφομένοις ἐκεῖ πρὸς τιμὴν ἐκάστου τῶν πανηγυριζομένων ἁγίων τῆς ἡμέρας. Ἀνοίξατε οἰανδήποτε σελίδα τοῦ ὀγκώδους βιβλίου καὶ θὰ εὕρητε ἀμέσως πληθώραν τοιούτων. Ἴδου ἐπὶ παραδείγματι.

Τῆ θ' Σεπτεμβρίου, ὁ ἅγιος μάρτυς Χαρίτων ξίφει τελειοῦται.

Πολλὴ χάρις σοι, χριστομάρτυς Χαρίτων
Χριστοῦ χάριν τράχηλον ἐκκεκομμένῳ.

Τῆ ιγ' τοῦ αὐτοῦ, ὁ ὅσιος νέος Ἱερῶθες ὁ Ἰθρηίτης ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται.

Ἱερῶθες, ἰε ρ ὁ ς Θεῶ γίνῃ,
Κτείνας τὰ πάθη ἐγκρατείας τοῖς πόνοις.

Τῆ η' Ὀκτωβρίου, μνήμη τῆς ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Πελαγίας.

Αἰσχους πλυθεῖσα καὶ λιποῦσα τὸν σάλον,
Πρὸς ὄρμον ἤκεις οὐρανοῦ, Πελαγία.
Ὅγδοάτῃ υπάλυξε βίου πέλαγος Πελαγία.

κλπ. κλπ.

Ἀλλὰ διατί νὰ ἐκπληχθῶμεν ἢ νὰ σκανδαλισθῶμεν ἐπὶ τούτῳ; Τὸ λογοπαίγιον ἔχει ἱεράν τὴν καταγωγὴν καὶ εἰς τὴν θρησκείαν πρῶτος τὸ εἰσήγαγεν ὁ μέγας καὶ πάνσεπτος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Μάλιστα, κύριοι! ὑπῆρξε καὶ ὁ Θεάνθρωπος λογοπαίκτης; καὶ ἡ ἀπόδειξις εἶνε τόσον πρόχειρος. Παραλείπω τὸ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἀναφερόμενον ὅτι ἀπεκάλεσέ ποτε ὁ Σωτὴρ τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἰακώβον Βοανεργέες, ἤτοι υἱοὺς βροντῆς, ἔνθα πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ὑποκοῦπτεται ἐν τῇ ἑβραϊκῇ λέξει λογοπαίγιον, δὲν ἐπιμένω δέ, διότι ἀγνοῶ δυστυχῶς τὴν ἑβραϊκὴν· ἀλλὰ τί εἶνε, παρακαλῶ, τὸ ἄλλο ἐκεῖνο περίφημον λόγιον τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πέτρον; Σὺ εἶ ὁ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν; τί ἄλλο παρὰ λογοπαίγιον καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα μάλιστα τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὴν θωροβώδη ἀποδοκιμασίαν λεγόμενα μεταξὺ τῶν σημερινῶν κύκλων τῶν εὐφυολόγων;

Ἀποκαλύφθητε λοιπόν, ὦ διῶχται τοῦ λογοπαίγιου, μετριάσατε τὴν πρὸς αὐτὸ περιφρόνησίν σας, παύσατε τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ὕβρεις. Αναγνωρίσατε ὅτι τὸ λογοπαίγιον ἔχει λόγον ὑπάρξεως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ—τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἄνευ λόγου, εἶνε ἀδύνατον νὰ γίνῃ λόγο-παίγιον,—καὶ ὅτι κατέχει θέσιν οὐχὶ περιφρονημένην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐμμένοντες εἰς τὴν πλάνην σας, κηρύττεσθε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀσεβεῖς

καὶ αἰρετικοὶ Βραχμᾶνες σκληροτράχηλοι καὶ κουφαλαζόνες, ἐχόμενοι μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ στρεβλοῦ σας δόγματος διὰ νὰ μὴ τυχὸν ζημιωθῆ ἡ πανσοφία καὶ ἡ σοβαρότης σας. Καὶ τότε, διὰ νὰ εἶνε πλήρης ὁ βραχμανισμὸς σας καὶ κατὰ τύπους, ζητήσατε παρὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιβραχμᾶνος σας Οὐγκῶ καὶ τὸ χρίσμα... ἀπὸ τὸν περίφημον περὶ τοῦ λογοπαιγνίου ὀρισμὸν του.

Ἀθῆναι, Αὐγούστου τοῦ 1895

ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ

[ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΧΑΪΝΕ]

— **ΞΙΔΑ** με μάτια ὀλόδακρα, ἀχνή καὶ λυπημένη
Μιά κόρη βασιληᾶ
Στὴν φιλουριά ἐκαθόμαστε, κι' ἦταν γλυκὰ γερμένη
Στὴν δόλια μου ἀγκαλιά.

Τῆς λέγω : «τοῦ πατέρα σου τὸ σκῆπτρο δὲν γυρεύω
Στὸ χέρι νὰ κρατῶ.
Οὔτε τῆ διαμαντόπλεχτη κορώννα του ζηλεύω.
Μονάχα ἐσὲ ζητῶ.»

Κι' ἐκείνη : «θές τάδύνατα» ἀπὸ καιρὸ κοιμοῦμαι
Σὲ τάφο σκοτεινό,
Καὶ κάθε νύχτα ἔρχομαι ἐδῶθε καὶ πλανοῦμαι,
Γιατὶ γιὰ σὲ πονῶ.

Ζάκυνθος

Δ. .Ι ΜΑΡΓΑΡΗΣ